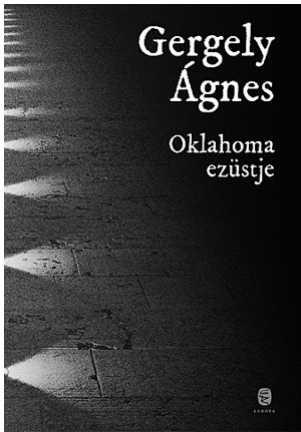

ÓCSAI ÉVA

Ötven év szubjektív arcképcsarnoka

GERGELY ÁGNES: OKLAHOMA EZÜSTJE

Európa Könyvkiadó
Budapest, 2015
136 oldal, 2790 Ft

Két évvel azután, hogy Gergely Ágnes 80. születésnapjára megjelent a *Két szimpla a Kedvesben* (2013) című memoárkötet a gyerekkori és fiatal felnőttkori emlékeiről, újabb valomásos visszaemlékezés-kötete jelent meg az Európa Könyvkiadónál. Az *Oklahoma ezüstje* című válogatás érzékletesen festi meg 21 irodalmár, valamint egy orvos, egy fotóművész és egy geológus portróját, miközben a hozzájuk fűződő személyes tapasztalatain keresztül bepillantást enged Gergely Ágnes, a költő és regényíró, magyar-angol szakos tanár, műfordító és tolmács, szerkesztő és irodalomtörténész különleges élményeibe az 1950-es évektől a 2000-es évekig. Ezzel egyidejűleg mintha szubjektív pillanatfelvételeket rögzítene irodalomtörténeti eseményekről és a kulturális elit közel száz képviselőjének életéről a magyar, az angol, az amerikai, valamint az orosz és az afrikai irodalom fiktív és valós tereiben.

Már 1982-ben is megjelent Gergely Ágnes egy portrékötet *Huszonegy* címmel, amelyben a magyar színházi élet legjelentősebb színészeivel, hetilapok számára készült interjúit és visszaemlékezéseit gyűjtötték össze. Az *Oklahoma ezüstje* szintén olyan portrékat tartalmaz, amelyek először folyóiratokban jelentek meg, és átdolgozva kerültek a kötetbe az eredeti megjelenési dátumuk szerinti kronologikus sorrendben. A felidézett személyek között elsősorban költők szerepelnek (mint például Pilinszky János, Füst Milán, Kassák Lajos, Zelk Zoltán, Weöres Sándor, Orbán Ottó, Nemes Nagy Ágnes, Hajnal Anna), valamint írók (Karinthy Ferenc, Mátyás Iván, Szabó Magda), műfordítók (Rab Zsuzsa, Rayman Katalin), illetve olyan szerzők, akiket a szerző többféle irodalmi tevékenységükön keresztül mutat be (mint például Illés Endre és Vas István esetében). A kötetben szerepel Vattay Elemér fényképész is, aki az ikonikus Pilinszky-, Latinovits- és Kassák-fotókat készítette, valamint Balogh János orvos, aki a

másokért hozott súlyos áldozatai és töretlen hite miatt erkölcsi tekintélyként jelenik meg. Az álnéven bemutatott, magyar származású, de Afrikában és Kanadában élt geológus pedig azért került a válogatásba, mert a szerző 16 éven át folytatott vele inspiráló, irodalmi tárgyú és bensőséges hangvételű levelezést.

A 24 rövid, tömör szöveg többnyire valamilyen konkrét, személyes emlékhez fűződik, olykor egy konfliktushelyzet, dilemma vagy egy elgondolkodtató történet az alapja. Ezekre épül az elbeszélés és a jellemzés, amely plasztikusan ragadja meg az adott személyiség legfőbb karaktervonásait. Az egymást követő portrék egyes elemei ismétlődnek, és kiegészítik egymást. Egy-egy személy több szövegben is felbukkan, főszereplőből mellékszereplővé válik. Mindeközben Gergely Ágnes is jelen van az elbeszélte történetekben: az önéletrajzi részletekből kirajzolódik pályafutása, megelevenednek önironikus vívódásai, vallomásai, reflexiói, és jelentős munkái mellett őszintén a nyilvánosság elé tárja azokat a konfliktushelyzeteket is, amelyekre szégyenkezve vagy megbánással tekint vissza.

Ezek közé tartozik az a történet, amelyre a kötet címe is utal. Gergely Ágnes kiváló nyelvtudásának és rendkívüli olvasottságának köszönhetően sokszor képviselte a magyar irodalmat külföldön, és egy finnországi konferencián megismerkedett az oklahomai *World Literature Today* című kortárs világirodalmi folyóirat szerkesztőjével, aki felkérte, hogy 1978 februárjában vegyen részt Oklahomában a Nobel-díj utáni legjelentősebb irodalmi elismerés, a Neustadt-díj zsűrijében. A feszültséggel teli történetből nemcsak az derül ki, hogy Gergely Ágnes milyen bonyodalomba keveredett, amiért a minisztérium megkerülésével önkényesen és legjobb meggyőződése szerint Pilinszky János angol nyelvre fordított kötetét jelölte a díjra Illyés Gyuláé helyett, hanem az is, hogy milyen emberfeletti küzdelmet folytatott elutazása előtt, majd pedig Oklahomában, hogy Pilinszky kötetével olyan jelentős szerzők művei ellenében érveljen meggyőzően, akik később elnyerték a Nobel-díjat. A felkészülésre így emlékezik vissza: „Az ágyam fejénél minden reggel ötkor, később négykor, aztán háromkor csöng az óra. Mindent elolvasok. Miłosz verseit, esszéit. Drummond de Andrade verseit. Schéhádé szatirikusjátékát. Herbert verseit. Canetti regényét [...]. Naipaul öt regényét. Eudora Welty három regényét. Graham Greene-t újra [...] Mondatokat, szóképeket írok ki, hogy érvelni tudjak. Powell tizenkét kötetes regényfolyamából elolvasok nyolc kötetet. Olvasok ágyban, fürdőkádban, villamoson.” (57.) Habár Pilinszky kötetével végül igen előkelő helyezést ért el, Gergely Ágnes kudarcként élte meg rendkívüli teljesítményét.

1982-ben Weöres Sándort jelölte – szintén kiváló eredménnyel – ugyanerre a díjra Orbán Ottó, aki az '50-es években Gergely Ágnes egyetemi évfolyamtársa volt. Orbán Ottó portréja eltér a többitől, mert ő maga is visszaemlékezik az egyetemi évekre, a kortársak későbbi tragikus sorsára, és reflektál az előttük álló kihívásokra: „Ahányan vagyunk, annyifelé és annyi-féleképp próbáljuk meg előadni a nagy értelmiségi bűvészmutatványt: bemocskolt, hitelüket vesztett szavakkal igazat szólni.” (113.) A szavak megtisztításának egyik lehetőségeként tekint Gergely Ágnes a költészetre, amelynek kitüntetett szerepe van a kötetben. Az elbeszélte történeteket átszövik a versek és a költői eszközökkel megformált sorok. Nemzedéke tagjairól leírja, hogy akár egy verssor miatt is felhívták egymást telefonon, verseket ajánlottak és köteteket ajándékoztak egymásnak, még az időt is verseskötetek megjelenésének a dátumával mérték.

A szövegek azt is tanúsítják, hogy a korszakban az akkori hatalom és közfelfogás milyen eszközökkel korlátozta a szavak jelentését. Az egyik történetből megtudhatjuk, hogy a Szép-

irodalmi Kiadó főszerkesztője, Illés Endre miért marasztalta el a cenzúra nyomására Gergely Ágnes, aki a kiadó munkatársaként elismerő szerkesztői jelentést írt Karinthy Ferenc egyik elbeszéléskötetéről. Egy másik esetben Hajnal Anna felháborodottan kereste meg Gergely Ágnes, akinek elolvasta egyik kéziratos verssorát, és pornográfának vélte. Habár a cenzúra a felettes énjükön keresztül befolyásolta a szerzők írásait, volt, aki figyelmen kívül hagyta a korlátozásokat. Ennek egyik példája Weöres Sándor *Antik ekloga* című verse, amelyet nemcsak a magyar közvélemény tekintett pornográfának, hanem a Magyar Rádió angol adásának szerkesztője, Charles Coutts sem mert engedélyezni, hogy a vers angol nyelvű fordítása adásba kerüljön. Gergely Ágnes meglepetten állapította meg, hogy a szöveget még az *Egybegyűjtött írások* című kétkötetes Weöres-gyűjteményből is kihagyták, a vers azonban cím nélkül ugyan, de a Fairy Spring-ciklus részeként bekerült a második kötetbe. Hasonló szerkesztői eljárással rejtették el a verset, mint ahogy Karinthy Ferenc elbeszéléskötetében átrendezték a hangsúlyokat.

A kötet több olyan életutat mutat be, amelynek a világháború alatt, vagy azt követően része volt a munkatábor, a munkaszolgálat, a hadifogság vagy a börtön. Karig Sára például egyike volt annak a kb. 600 ezer magyarnak, akit a Gulag egyik leghírhedtebb táborába deportáltak. Hat évig dolgoztatták az északi-sarkkörön túli Vorkután. Gergely Ágnes felhívja a figyelmet az ott keletkezett verseire, amelyek Orbán Ottó utószavával megjelentek. Karig Sára a szegedi Tömörkény gimnázium elődjének számító Árpád-házi Szent Erzsébet gimnázium diákja volt, ahol angolul, németül, latinul, görögül és franciául tanult, ismerte a Szegedi Fiatalok Körének tagjait, személyes kapcsolatban állt Szent-Györgyi Alberttel. A német megszállás alatt sokakat bűjtatott Budapesten, 1947-ben pedig azért deportálták politikai fogolyként, mert jelentést tett a kommunista párt választási csalásairól.

Zelk Zoltánt, aki Sztálin 70. születésnapjára megírta *A hála és a hűség* című köszöntőversét, amely megmásíthatatlan bélyegként tapadt a nevéhez, Gergely Ágnes nem akarja felmenteni a visszaemlékezésében, hanem tettének értelmezéseit kiegészíti a saját, metaforikusan megfogalmazott magyarázatával: „Szélfűtta levél a világ. / De hol az ág? de ki az ág? Az egykor agyonnyomott, kismizett költő azt hitte, megtalálta az ágat, megtudta végre, Ki az ág.” (39.) Emlékeztet arra a Zelk Zoltánra is, aki az 1956-os forradalom után a nagy íróper egyik vádlottja volt, majd három év börtönbüntetésre ítélték. Ez idő alatt hunyt el a felesége, akinek nem vehetett részt a temetésén, és ebből az alkalomból született a *Sirály* című halottsirató verse, amelyet a szerző többször is méltat a kötetben. Másképp ítéli meg Vas Istvánt, akiről elismerően ír jelentős szaktudása miatt a német, angol és francia költészet terén, egy angol lordhoz hasonlítja, azonban a vele szembeni fenntartásai egyik okaként – személyes konfliktusain kívül – a *Teleki Pál emlékezete* című, 1956 januárjában keletkezett dicsőítő éneket nevezi meg, amelyet azért utasít el, mert az egykori miniszterelnök az öngyilkossága előtt „piszkos eszmékhez adta a nevét”. (70.)

Gergely Ágnes beszámol azokról a meghatározó találkozásokról, amikor a műfordítói pályája elején Kassák Lajos elismerően nyilatkozott egy Dylan Thomas-kötet fordításáról, majd Mándy Iván, később pedig Nemes Nagy Ágnes méltatta a verseit, és regényíróként Szabó Magda barátságát élvezhette. Vallomása szerint nem voltak mesterei, viszont Illés Endre volt az, aki figyelemmel követte a pályája alakulását. Az egyik történetből megtudható, hogy a vele való egyik legnagyobb konfliktusát hogyan oldotta fel Balogh János orvos baráti dörgedelmei hatására. Egy alkalommal Füst Milán arroganciáját is megtapasztalhatta, aki előbb letér-

deltette, majd játékosan felemelkedésre szólította fel, mielőtt kezét csókolt a pályakezdő Gergely Ágnesnek, aki évekkel később elnyerte a Füst Milán-díjat.

A fenti példák alapján talán sejthető, hogy a szerteágazó visszatekintések megjelenítik a szerző sokrétű tudását, értékrendjét és érzékenységét, beavatják olvasóit az identitását meghatározó kapcsolatainak hálózatába, és eközben Gergely Ágnes bevonja közönségét az általa kialakított emlékezetközösségbe is, amely messze túlnyúlik a magyar irodalom világán.

PATAKI FERENC: ZSÁKOS ANGYAL